100 PRVIH PITANJA

o pravima medijskih uposlenika u BiH

MEDIJAMANIFEST

SLOBODA I ODGOVORNOST MEDIJA

http://manifest.media.ba

PRIRUČNIK ZA NOVINARE I MEDIJSKE UPOSLENIKE

100 prvih pitanja

o pravima medijskih uposlenika u BiH

Udruženje/udruga BH novinari
Decembar 2010.

Poštovane kolege i kolegice,

Ovaj priručnik, koju su *BH novinari* pripremili u saradnji sa sindikalnim aktivistima i medijskim ekspertima, namijenjena je novinarima, ali i drugim medijskim uposlenicima. Kreiran je kao odgovor na jednostavna pitanja, a radi lakšeg rješavanja svakodnevnih problema koji se odnose na profesionalno obavljanje zadataka, zaštitu slobode izražavanja i radno-pravnog statusa medijskih uposlenika.

Priručnikom ne pretendujemo na rješavanje problema sa kojima se suočavate. Taj put je dug i mukotrpan, a često i skup. Priručnik nudi osnovna uputstva šta treba uraditi u slučajevima radno-pravnih sporova, ugrožavanja slobode izražavanja, primjene zakona o slobodi pristupa informacijama, te zakona o kleveti. On upućuje novinare i ostale medijske uposlenike na institucije i organizacije kojima se mogu obratiti prije, tokom i nakon zahtjeva za sudskom zaštitom.

U priručniku smo odgovorili na najčešće postavljana pitanja, uvjereni da ih ima mnogo više od 100. Odgovori mogu poslužiti kao polazna osnova da se nadležnim institucijama i organizacijama postavi još 1000 novih pitanja, jer vi na to imate pravo.

BH novinari će nastaviti tragati za odgovorima nadležnih na već postavljena i neka nova pitanja, zahtjevajući utvrđivanje odgovornosti vlasnika medija, njihovih upravljačkih struktura i direktora, ali i državnih institucija zbog nepoštivanja vaših prava, kršenja i/ili ignorisanja važećih zakona.

Borka Rudić, generalna tajnica *BH novinari*

PRISTUP INFORMACIJAMA

1. Jesu li zakoni o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini važni za novinare/ke i zašto?

U Bosni i Hercegovini postoje tri zakona o slobodi pristupa informacijama (svi zakoni se mogu naći na http://www.ombudsmen.gov.ba/Default.aspx?jezik=Bos&URL=22).

Među ovim zakonima nema bitnih razlika. U njima se novinari/ke i mediji ne pominju nijednom riječju. To su zakoni koji svima – građanima ove zemlje, kao i strancima, domaćim i stranim pravnim licima i organizacijama – daju pravo na pristup informacijama u posjedu javne vlasti na svim nivoima. Dakako, uz ograničenja koja su u zakonima precizno određena (članovi 5. do 8. sva tri zakona, http://www.ombudsmen.gov.ba/Default.aspx?jezik=Bos&URL=22).

Novinari/ke i mediji, dakle, nemaju nikakve prednosti kad se pozivaju na prava iz ovih zakona, jer je pravo na pristup informacijama autentično ljudsko pravo zagarantovano za sve ljude u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava (član 10.).

2. Znači li to da ovi zakoni nisu važni novinarima?

Naravno, ne znači. Za javnost i za novinare/ke ovi su zakoni bitni jer obavezuju vlast na svim nivoima na potpunu transparentnost u radu. Za svakodnevno dobijanje informacija novinari/ke ne treba da upućuju pisani zahtjev i da se pozivaju na ove zakone. Ali, ovi zakoni novinarima/kama omogućavaju da traže i da dobiju podatke i informacije u pripremi istraživačkih tema do kojih na uobičajeni način nisu mogli/e doći.

Dobijanje autentičnih dokumenata i često vrlo skrivanih informacija na ovaj način doprinosi uvjerljivosti objavljenih priloga, podiže ugled medija i štiti novinare/ke i urednike/ce od tužbi i suđenja za klevetu.

3. Kako novinari/ke mogu znati i provjeriti koje informacije su u posjedu nekog javnog organa?

Svi su javni organi vlasti obavezni da donesu i da objave indeks/registar informacija u njihovom posjedu. Taj indeks, naravno, ne donosi sve pojedinačne informacije već samo popis informacija po određenoj klasifikaciji i po svim oblastima. Taj indeks/registar mora biti dostupan javnosti i, ukoliko javni organ posjeduje svoj site, također postavljen na internet.

4. Šta ako odgovorna osoba i javni organ odbiju dati traženu informaciju?

Javni organi su obavezni da donesu odgovarajuće rješenje u slučaju da odbiju pristup informacijama i da daju pravnu pouku o mogućnosti podnošenja žalbe višem javnom organu u zakonskom roku. Ovo je obaveza svih javnih organa na nivou države BiH i javnih organa u Federaciji BiH. Ukoliko novinar/ka ne bude zadovoljan(na) rješenjem njegove/njene žalbe, moguće je pokrenuti upravni postupak tužbom pred nadležnim sudom.

Javni organi u Republici Srpskoj, na žalost, po Zakonu RS-a nisu obavezni donijeti rješenje već samo pisanu obavijest. Pisana obavijest, međutim, nije upravni akt i na osnovu nje ne postoji mogućnost ulaganja žalbe.

KADA POSTOJI I KADA NEMA KLEVETE?

5. U čemu je specifičnost naših zakona o zaštiti od klevete u odnosu na slične zakone u Evropi i u svijetu?

U Bosni i Hercegovini postoje dva zakona o zaštiti od klevete u dva entiteta (http://www.vzs.ba/ba/?ID=71 i http://www.vzs.ba/ba/?ID=114) i među njima nema bitnijih razlika. Oni su na snazi od 2001. godine u Republici Srpskoj i od 2002. godine u Federaciji BiH.

Oba ova zakona potpuno su dekriminalizirala klevetu i po tome je BiH bila prva u Evropi. Zakoni su napravljeni na temelju preporuka Vijeća Evrope i standarda Evropskog suda za zaštitu ljudskih prava.

Potpuna dekriminalizacija klevete znači da su potpuno isključeni krivični sudski postupci za klevetu i mogućnost izricanja novčanih ili zatvorskih kazni za novinare/ke i urednike/ce, odnosno vlasnike medija na osnovu krivičnog zakonodavstva.

6. Ako je isključen krivični postupak, šta je onda ostalo?

U Bosni i Hercegovini na osnovu zakona o zaštiti od klevete moguće je voditi isključivo parnični (građanski) postupak u slučajevima tužbi za klevetu i dobiti novčano obeštećenje. U parničnom postupku nema kazni, postoji samo mogućnost dobijanja novčanih obeštećenja. Novčane kazne se uvijek plaćaju u budžet, a novčana obeštećenja isključivo osobama koje su trpjele štetu i tužile.

U većini evropskih zemalja i danas postoji mogućnost pokretanja krivičnih postupaka, ali ona se veoma rijetko koristi, jer se kažnjavanje novinara/ki novčanim i zatvorskim kaznama smatra nedemokratskim činom.

7. Da li zakoni o zaštiti od klevete destimuliraju medije i isključivo štite privatnost i ugled osoba o kojima mediji pišu?

Ne. Oba zakona u Bosni i Hercegovini zapravo ohrabruju medijske slobode i uspostavljaju vrlo bitan balans između zaštite prava na slobodu izražavanja i zaštite privatnosti i ugleda svake osobe.

Za razumijevanje ovog balansa bitan je član 2. Zakona FBiH, odnosno član 3. Zakona RS-a. U njima se, naime, naglašava da *„pravo na slobodu izražavanja štiti sadržaj izražavanja, kao i način na koji je (on) iznesen i ne primjenjuje se samo na izražavanja koja se smatraju pohvalnim ili neuvredljivim, nego i na izražavanja koja mogu uvrijediti, ogorčiti ili uznemiriti"* (u Zakonu RS-a piše*: „uvrijediti, uznemiriti ili šokirati").*

Citirani stav u našim zakonima preuzet je iz nekoliko presuda Evropskog suda, među kojima su najznačajnije presude u predmetima *Handyside protiv UK* (1991. godina), *Observer i Guardian protiv UK* (1992.) i *Oberschlick protiv Austrije* (1995.). Evropski sud pri tome naglašava da je *„ovo nužno zbog pluralizma, tolerancije i širokogrudosti bez kojih nema demokratskog društva"* (sve o primjeni člana 10. Evropske konvencije i presudama Evropskog suda za zaštitu ljudskih prava u Priručniku na siteu: http://www.google.ba/#hl=bs&q=Observer+i+Guardian+protiv+UK+%281991.+godina&fp=46dc445969af4068).

Istovremeno, zakoni o zaštiti od klevete na više načina štite privatnost i ugled kako fizičkih tako i pravnih lica.

8. Šta je, u stvari, kleveta?

Zakon o zaštiti od klevete FBiH daje formulaciju u članu 4. u stavu (d) u kojem se ističe da je *„kleveta radnja nanošenja štete ugledu fizičkog ili pravnog lica iznošenjem ili pronošenjem izražavanja neistinitih činjenica identifikovanjem tog fizičkog ili pravnog lica trećem licu"*. Zakon o zaštiti od klevete RS-a tu definiciju pojma klevete sadrži u članu 5. stav 1. („... *svaka poslovno sposobna osoba koja prouzrokuje štetu ugledu fizičkog ili pravnog lica iznošenjem ili pronošenjem izražavanja nečeg neistinitog, identificirajući tu osobu trećem licu, odgovorna je za klevetu, ako je ta osoba prouzrokovala štetu u svojstvu autora, urednika ili izdavača izražavanja...*).

Iako ova formulacija u oba zakona izgleda prilično zamršeno, ipak se mogu izdvojiti ključni elementi koji čine klevetu. To su, dakle, *šteta, iznošenje ili pronošenje izražavanja, neistinite činjenice i – treća lica.*

9. Kada nema klevete?

Ne ulazeći u raspravu o pojmu *„neistinita činjenica",* koja je na neki način *contradictio in adjecto,* zadržimo se na suštini. Sva četiri elementa moraju biti ispunjena da bi nešto

bilo kleveta. Nema klevete ako nema – štete, nema klevete ako nema – neistinitih činjenica, nema klevete ako nema – iznošenja ili pronošenja i, konačno, nema klevete ako ona nije saopštena – trećim licima.

Svi ovi elementi klevete moraju se dokazati pred sudom; osobe koje podnose tužbu moraju pružiti dokaze da su izneseni podaci neistiniti, da trpe štetu itd.

10. Ko može biti tužen za klevetu?

Za klevetu u medijima odgovorni su autor/ka, odgovorni urednik/ca, izdavač, *„kao i lice koje je na drugi način vršilo nadzor nad sadržajem tog izražavanja"*. To znači da svako od njih može biti tužen pojedinačno, ali mogu biti tuženi i svi zajedno.

Ali, za klevetu u medijima mogu biti tužene i osobe koje nisu profesionalni novinari/ke i urednici/ce već su autori/ke izjava i govora koji može imati elemente klevete, koje su prenesene/objavljene u medijima.

Novinar/ka, naravno, nije oslobođen/a odgovornost kad sam/a piše o nekome što eventualno sadrži elemente klevete, ali nije oslobođen/a odgovornosti ni kad prenosi (pronosi, kako piše u zakonu) izjavu neke osobe ukoliko ta izjava takođe sadrži elemente klevete. Osim – kad izvještava iz parlamenta, vlade ili suda.

11. Kad su novinari/ke oslobođeni/e odgovornosti za klevetu?

Novinar/ka je oslobađen/a odgovornosti svaki put *„ako je po zakonu obavezan/na da iznosi ili pronosi izražavanja, ili je iznosio(la) odnosno pronosio(la) izražavanja u toku zakonodavnog, sudskog ili upravnog postupka"*.

Znači, kad izvještavaju sa sjednica vlade, parlamenta ili iz suda, novinari/ke neće odgovarati za klevetu, iako taj sadržaj može sadržavati elemente klevete. Zašto? Zato što poslanici, ministri, suci i drugi u tim tijelima uživaju zakonski imunitet koji se u ovim slučajevima prenosi i na novinare/ke. Ova zaštita je u interesu javnosti.

Novinari/ke nemaju apsolutnu zaštitu po ovom zakonskom osnovu, jer zakoni obavezuju sudove da u obzir uzmu i druge okolnosti *(način, oblik i vrijeme pronošenja itd)*. To bi se, na primjer, moglo odnositi na izjave stare duže vrijeme, koje su zasnovane na neistinama i u kojima ima elemenata klevete. U takvim slučajevima sudovi najvjerovatnije neće uvažiti pozivanje na ovu zakonsku odredbu, jer bi takvo preuzimanje neprovjerenih izjava (koje su se pokazale netačnim) moglo da se protumači kao neprofesionalno postupanje.

SLOBODA MIŠLJENJA I KLEVETA

12. Postoje li još neki izuzeci od odgovornosti za klevetu?

Postoje. U oba zakona oslobađanje od odgovornosti je moguće *„ako je izražavanje u suštini istinito, a netačno samo u nebitnim elementima“* (Zakon RS-a: *„Ako se radi o izražavanju mišljenja, ili kada je izražavanje u suštini istinito“)*; i *„ako je bilo razumno“* (oba zakona). Zakoni navode da pri tome *„sud uzima u obzir sve okolnosti slučaja, a naročito – način, oblik i vrijeme iznošenja ili pronošenja izražavanja, prirodu i stepen prouzrokovane štete...“*. U nizu drugih okolnosti (o kojima će kasnije biti napisano nešto više), dodaje se i da će sud cijeniti *„da li se izražavanje odnosi na pitanja iz privatnog života oštećenog ili na pitanja od političkog ili javnog značaja“*.

Za ocjenu šta je od političkog ili javnog značaja ključan je koncept slobode štampe kakav je definisao Evropski sud u više predmeta, od kojih vrijedi citirati samo neke.

13. Koje su presude Evropskog suda važne u ovom kontekstu i zašto?

U predmetu *Observer i Guardian protiv UK* (1991. godina, http://www.google.ba/#hl=bs&q=Observer+i+Guardian+protiv+UK+%281991.+godina&fp=46dc445969af4068), Evropski sud je zaključio: *„Obaveza je štampe, odnosno štampanih i audiovizuelnih medija, da prenose informacije i ideje sa kojima javnost ima pravo da bude upoznata. U protivnom, štampa ne bi bila u mogućnosti da igra ključnu ulogu psa čuvara“*.

U predmetu *Haes Gijsels protiv Belgije* (1977. godina), Evropski sud ističe da *„novinarske slobode sadrže i mogućnost pribjegavanja određenom stepenu pretjerivanja, čak i provociranja...“,* dok u predmetu *Obeschlick protiv Austrije* (1997. godina) kaže: *„Opšti interes u javnoj raspravi koja ima ozbiljnu svrhu pretežniji je od legitimne zaštite ugleda drugog, čak i ako se u toj raspravi koristi govor koji vrijeđa...“*.

Presude Evropskog suda uspostavljaju pravne standarde za sudove u svim zemljama Evrope, pa i u Bosni i Hercegovini, te ih zato naši sudovi povremeno navode ili citiraju njihova obrazloženja.

14. Da li je svako mišljenje zaštićeno od odgovornosti za klevetu?

I da, i ne! Pozitivni odgovor se odnosi na sadržaj, drugi na formu. Svaki sadržaj u kojem se iznosi vrijednosni sud (mišljenje), u principu uživa tu zakonsku zaštitu i tu ne može biti iznimki, osim, naravno, ako nisu u pitanju sadržaji koji su zasnovani na *«neistinitim činjenicama»*.

Potvrdu ovome nalazimo u presudi Evropskog suda za zaštitu ljudskih prava (predmet *Lingens protiv Austrije,* 1986. godina) u kojoj Sud ističe da je *«potrebno napraviti pažljivu distinkciju između činjenica i vrijednosnih procjena. Postojanje činjenica je moguće dokazati, dok istinu o vrijednosnim sudovima nije. Sud je primijetio da su činjenice na kojima je gospodin Lingens izgradio svoje vrijednosne procjene neporecive, takođe kao i njegova dobra volja».*

Da bi autor/ka, urednici/ce i izdavači mogli računati na potpunu zaštitu prava na mišljenje, onda je najbolje da objavljeni tekstovi i prilozi i po žurnalističkoj formi budu posebno označeni. Dakle, kao komentar, lični stav, kolumna, pogledi i mišljenja i slično. U novinama se za takve rubrike nekad izdvajaju cijele stranice, koje imaju posebne oznake ili grafički izgled, uobičajeno je i grafičko uokviravanje samo komentara i osvrta, kao i radijsko i televizijsko izdvajanje takvih sadržaja. Ovo je dobro i za publiku, jer bi ona, u suprotnom, mogla biti u zabludi da li su u pitanju tek informacije ili stav autora(ke).

15. Šta ako je mišljenje izneseno u informaciji?

Objavljivanje mišljenja u samim informativnim sadržajima i u informativnim tekstovima (izvještaji) u principu ne može uživati ovu vrstu zakonske zaštite.

Nekada, međutim, ni po formi naglašeno izdvajanje mišljenja neće biti dovoljno. U kojim slučajevima je riječ o iznošenju mišljenja, a u kojim o kleveti – ukoliko ima elemenata klevete – uvijek je faktičko pitanje koje zavisi od svih konkretnih okolnosti koje će utvrđivati i ocjenjivati sud.

16. Kada je ministar ili bilo koji drugi nosilac javnih funkcija „idiot", sudija „pristrasan", direktor „korumpiran" ili ljekar „nestručan"?

Novinarska tvrdnja da je neko nestručan, neprofesionalan, pristrasan ili čak idiot ne mora biti kleveta već – zakonom zaštićeno pravo na mišljenje. Svaku takvu tvrdnju sud će cijeniti prema objektivnim kriterijima, a ne samo prema subjektivnom osjećanju lica koje se smatra oštećenim.

Ovo je stanovište i Evropskog suda za zaštitu ljudskih prava, koji također u obzir uzima i neke druge elemente. Primjer: Evropski sud je poništio presudu jednog austrijskog suda koji je osudio na plaćanje naknade štete političaru J.H. zato što ga je novinar u svom tekstu nazvao „idiotom" (*predmet Oberschlick protiv Austrije,* 1997. godina*),* jer se *„uvreda odnosila primarno na sadržaj govora, a ne na govornika lično".*

NAJVEĆE GREŠKE I NAJBOLJA ODBRANA

17. Mogu li se novinari/ke odbraniti i kad objave „neistinite činjenice“?

Mogu. Ali, ne treba se unaprijed radovati.

Da bi se mogli odbraniti, oni/one moraju dokazati svoju „*dobronamjernost i postupanje u skladu sa opšteprihvaćenim profesionalnim standardima“* (član 7. stav (2) Zakona FBiH i član 6. stav (c) Zakona RS-a), (oba zakona: http://www.vzs.ba/ba/?ID=71 i http://www.vzs.ba/ba/?ID=114).
Zakon, znači, traži da se dokaže „*dobronamjernost i postupanje u skladu sa opšteprihvaćenim profesionalnim standardima“*. «Zaklinjanje» neće pomoći.

18. Kako se dokazuju dobronamjernost i profesionalnost?

Kako se određuju kriteriji za dobronamjernost, a kako za postupanje po najvišim profesionalnim standardima - odgovor je u novinarskim kodeksima: u Kodeksu za štampu i u Kodeksu Regulatorne agencije za komunikacije o emitovanju radio i televizijskih programa, koji na ovaj način dobijaju na značaju. Sudovi u BiH su citirali ove kodekse u svojim presudama u dijelu u kojem su procjenjivali „*dobronamjernost i postupanje u skladu sa opšteprihvaćenim profesionalnim standardima“* novinara(ki).

Dobronamjernost i profesionalni postupak se cijene ne samo do objavljivanja spornih priloga već i nakon toga. Sud uvijek traži opipljive dokaze – da je, recimo, u kontroverznim pričama pružena mogućnost svim stranama da iznesu svoj stav, da je autor/ka imao/la puno razloga da vjeruje u istinitost prikupljenih činjenica, ili da je nakon objavljivanja priloga data ispravka, izvinjenje ili nova informacija u slučaju kad su naknadno otkrivene nove činjenice.

19. Da li je pouzdana odbrana dokazivanjem „uvjerenja o istinitosti objavljenih podataka“?

Kako dosad nema značajnijih iskustava u primjeni ovakve odbrane pred sudovima u Bosni i Hercegovini, može se navesti praksa novinara i sudova u Velikoj Britaniji i u Francuskoj.

Prema izvještaju organizacije *Article 19* (http://www.article19.org/), ovakva odbrana zasnovana na solidnim dokazima dobro prolazi pred sudovima u Francuskoj, dok je prava rijetkost da britanski sudovi uvaže takvu odbranu. Zapravo, sve se svodi na dokazivanje profesionalnog postupanja koje jedino može predstavljati osnovu za ovakvu odbranu.

20. Šta su najveće moguće greške novinara/ki?

Namjera i nepažnja! Oba ponašanja, i namjera i nepažnja, osnova su odgovornosti za klevetu po ovim zakonima.

Novinar/ka, odgovorni urednik/ca i izdavač će snositi odgovornost za klevetu kad je znao/la (namjera) da su prikupljene činjenice neistinite, ili je to mogao/la znati – da se rukovodio/la profesionalnim standardima (nepažnja).

U suštini, ponovno smo na terenu Kodeksa za štampu i Kodeksa za emitovanje radio i televizijskih programa. Dakle, profesionalno ponašanje zasnovano na poštovanju i primjeni oba kodeksa najbolja su garancija za zaštitu i odbranu novinara/ke u sudskim postupcima.

U nekoliko slučajeva sudovi u Bosni i Hercegovini su citirali odredbe oba ova kodeksa u obrazloženju presuda u kojima se cijeni namjera i nepažnja u postupcima novinara/ki, odnosno profesionalnost njihova postupanja.

21. Može li vas tužiti javna vlast (vlada, parlament, ministarstvo, sud ili javno preduzeće i ustanova)?

Zakonom u oba entiteta BiH izričito je zabranjeno da oni podnesu tužbu za klevetu. Smatra se da javna vlast na raspolaganju uvijek ima dovoljno legitimnih sredstava da objavi tačnu i provjerenu informaciju.

Javni službenik (ministar, premijer, poslanik, sudija, predsjednik itd.) može privatno i isključivo u ličnom svojstvu podnijeti tužbu i zahtjev za naknadu štete zbog klevete.

22. Imaju li novinari/ke neka posebna prava po zakonima o kleveti?

Da. Zakoni daju mogućnost i pravo novinarima/kama, urednicima/cama i izdavačima, kao i svim drugim licima koja sudjeluju u prikupljanju informacija (kamermani, fotografi itd.) da ne otkriju identitet povjerljivog izvora.

23. U čemu se sastoji to pravo?

To je pravo na neotkrivanje bilo kojih podataka koji se odnose na identitet povjerljivog izvora (ime, bilo koji dokument, ili činjenicu) a naročito „*usmeni, pismeni, audio, vizuelni ili elektronski materijal"*.

Sud ne može narediti novinarima/kama da u sudskom postupku za klevetu preda sudu svoju bilježnicu, CD ili DVD ili bilo kakav drugi dokumenat na osnovu kojeg bi se mogao otkriti identitet povjerljivog izvora. Kao što to ne može narediti novinaru/ki, sud

takav nalog ne može dati ni uredniku/ci, izdavaču ili drugim licima koja takav materijal posjeduju.

24. Zašto novinari/ke imaju ovu privilegiju?

Ustvari, ovo je ustupak novinarima/kama da bi mogli doći do informacija koje vlasti posjeduju i koje često kriju. Taj je ustupak napravljen u interesu javnosti, jer je to često jedini način da se dođe do takvih informacija.

Ne zaboravite, po nekim definicijama novinarstva - jedine su prave vijesti ono što vlasti kriju, sve drugo su reklama i propaganda!

25. Jesu li novinari/ke oslobođeni/e za klevetu u takvom slučaju?

Nisu. U slučaju zaštite povjerljivog izvora, oni su oslobođeni samo obaveze da otkriju identitet svog izvora. I ništa više. Eventualna odgovornost za klevetu, ako je ima, uvijek je na novinarima/kama, urednicima/cama, izdavaču...

POSTUPCI I SANKCIJE ZBOG KLEVETE

26. Koliko iznose dosuđene naknade štete?

Zakoni u BiH nisu odredili najmanji i najveći iznos obeštećenja, ali su odredili dva uslova o kojima sud mora voditi računa da (1) *„obeštećenje treba biti u srazmjeri sa nanesenom štetom ugledu oštećenog i određuje se isključivo radi naknade štete“* i dodatno obavezuje sud da u obzir uzme (2) *„činjenicu da li bi iznos dodijeljene štete mogao dovesti do velikih materijalnih poteškoća ili stečaja štetnika“* (član 10. Zakona FBiH http://www.vzs.ba/ba/?ID=71 i član 11. Zakona RS-a http://www.vzs.ba/ba/?ID=114).

Većina dosuđenih naknada štete po tužbama za klevetu u BiH kreće se u iznosima od jedne do pet hiljada KM. Najveći dosuđeni iznosi u iznimnim slučajevima iznosili su 20.000 KM.

27. Imaju li tužitelji/ke ikakve obaveze po ovim zakonima?

Da. Po oba entitetska zakona tužitelj/ka je *„dužan da preduzme sve da ublaži štetu prouzrokovanu izražavanjem neistinite činjenice, a naročito da podnese zahtjev za ispravku tog izražavanja“*.

Po oba zakona ispravka je čak uslov za podnošenje tužbe. U sudskoj praksi u BiH, međutim, nema puno slučajeva da su tužbe odbijene zbog toga što prethodno nije tražena ispravka.

Mediji nisu uvijek obavezni da objave ispravku ukoliko imaju argumente i dokaze za ono što su objavili. Ukoliko objave ili ne objave traženu ispravku ili izvinjenje, sud će takav potez cijeniti i o tome će zavisiti kakvu će presudu donijeti i koliki će biti iznos eventualno presuđene naknade štete.

Tužitelj/ka je u principu dužan/na predočiti dokaze za svoju tužbu i dokazati da su o njemu/njoj objavljene neistinite tvrdnje i da su mu/joj nanijele štetu. Novinar/ka i mediji mogu dokaziti objavljene tvrdnje, pogotovo kad imaju dokumente, ali najbolju odbranu pružiće im dokazi o dobronamjernom i profesionalnom postupanju (u skladu sa oba kodeksa).

28. Šta novinar/ka ili urednik/ca trebaju preduzeti kad dobiju tužbu za klevetu?

Tužbu, ma kakva bila i ma ko je podnio, treba shvatiti ozbiljno. Pri tome treba imati na umu da su skraćeni rokovi sudskih postupaka za klevetu i da u stvari postoje samo dva ročišta pred sudom – pripremno (kad svaka strana nudi svoje dokaze) i glavno ročište kad se predočavaju dokazi. Pošto je riječ o parničnom postupku, sud ne utvrđuje po službenoj dužnosti već samo validnost dokaza svake strane i svoju presudu temelji na tome.

Prvi korak nakon dobijanja tužbe – tražite pomoć advokata. Ukoliko je tužbu podnio/jela političar/ka ili nositelj/ka javnih funkcija, obratite se Liniji za pomoć novinarima/kama i ona će vam obezbijediti advokata koji će preuzeti predmet u vaše ime.

Linija za pomoć novinarima/kama i advokatski tim zadržavaju pravo da ne snose troškove sudskog postupka i nadoknade štete ukoliko su novinar/ka i medij prekršili profesionalne norme (Kodeks).

ZAŠTITA PRAVA NA SLOBODU IZRAŽAVANJA

29. Šta novinari/ke mogu preduzeti u slučaju fizičkih i verbalnih napada i prijetnji?

Najvažnije je tražiti zaštitu od poslodavca/menadžmenta medija u kojem radite. Slučaj treba prijaviti policiji i Liniji za pomoć novinarima. Mada nije oblik direktne zaštite, izuzetno je važno da organizacije poput Udruženja BH novinari o tome izvijeste međunarodne asocijacije koje se bave zaštitom prava novinara. Aktivnosti domaćih i međunarodnih asocijacija, njihove javne reakcije, kao i upozorenja na fizičke napade na novinare pomažu prevenciji takvih slučajeva i/ili potiču adekvatne reakcije nadležnih policijskih i sudskih organa.

Na web stranici Linije za pomoć novinarima (http://www.bhnovinari.ba/linija) nalazi se upitnik za prijavu napada, treba ga popuniti i dati u proceduru za obavještavanje javnosti, profesionalnih medijskih asocijacija i međunarodnih institucija za zaštitu prava novinara/ki i slobode izražavanja.

30. Šta je interes javnosti u skladu s Kodeksom za štampu Bosne i Hercegovine i pravilima i kodeksima RAK-a?

Interes javnosti, u značenju ovog Kodeksa, definisan je kao - postupak i/ili informacija kojima je namjera pomoći javnosti u donošenju ličnog mišljenja i odluka o pitanjima i događajima, uključujući i napore otkrivanja krivičnog djela ili prekršaja, te spriječiti zavođenje javnosti nekom izjavom ili postupkom pojedinca ili organizacije. Jedan od najznačajnijih primjera poštivanja interesa javnosti je objavljivanje snimka u kojem tadašnji ombudsman za ljudska prava BiH Vitomir Popović prijeti novinaru Federalne televizije Damiru Kaletoviću „metkom u čelo".

31. Kako odlučiti šta je u javnom interesu?

Najjednostavniji test može napraviti svaki novinar/ka ako odgovori na sljedeća tri pitanja:

- da li su informacije bitne za javnu raspravu?
- da li one govore o nezakonitosti i o nepravdi?
- mogu li doprinijeti odgovornosti i transparentnosti u društvu?

Osnovna ideja je da je u javnom interesu uvijek nešto što predstavlja zajedničku dobrobit i koristi za opšte blagostanje!

32. Kakve su sankcije za medije koji podstiču diskriminaciju i netoleranciju?

Podsticanje na diskriminaciju i netoleranciju su krivična djela. (http://www.sudbih.gov.ba/files/docs/zakoni/ba/Krivicni_zakon_BiH_-_precisceni,_nezvanicni_tekst.pdf, http://www.tuzilastvobih.gov.ba/, http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/ZakonozabranidiskriminacijeSlGlasnikBiHbroj2059-09.pdf).

Osim krivične odgovornosti, kad je riječ o printanim medijima, na osnovu prijave, Vijeće za štampu dužno je reagovati upozorenjem, a Regulatorna agencija za komunikacije, kad je riječ o elektronskim medijima, ima mogućnost da mediju izrekne sankciju - od upozorenja, finansijske kazne do oduzimanja frekvencije (http://rak.ba/bih/index.php, http://www.vzs.ba).

33. Kakva je obaveza novinara/ke prema osobama koje su informacije dale u povjerenju?

Kad god je to moguće, novinari/ke se trebaju oslanjati na otvorene, identifikovane izvore informacija. Ovakvi izvori treba da budu pretpostavljeni anonimnim izvorima, čije poštenje i tačnost javnost ne može da ocijeni.

Novinari/ke, međutim, imaju obavezu da štite identitet onih koji daju informacije u povjerenju, bez obzira na to da li su, ili ne, te ličnosti izričito zahtijevale povjerljivost.

Novinari/ke imaju obavezu da štite povjerljive izvore informacija i ukoliko budu predmet policijskog ispitivanja. Novinari/ke, kao i građani, imaju pravo angažovati advokata tokom policijskog ispitivanja. (http://rak.ba/bih/index.php, http://www.vzs.ba).

34. Da li novinar/ka ima obavezu da na zahtjev policije preda snimljeni materijal na uvid?

Ne, osim ako policija nema posebno sudsko ovlaštenje za to.Ukoliko policija posjeduje ovlaštenje, tada može privremeno oduzeti materijale kao dokaz u krivičnom postupku. Ovi materijali se moraju predati sudu na čuvanje, ili čuvanje na neki dugi način, o čemu odluku donosi sud. U svakom slučaju, taj materijal se ne bi trebao upotrebljavati za izvještavanje dok se ne dobije pravno mišljenje.

U slučaju tužbi za klevetu ni sud ne može narediti novinaru/ki, niti mediju, da otkriju povjerljivi izvor, što ga/nju ne oslobađa odgovornosti za eventualno učinjenu klevetu.

35. Pod kojim uslovima novinari/ke mogu otkriti identitet počinilaca ili žrtava krivičnog djela u medijskoj prezentaciji?

Identitet osoba starosne dobi ispod 18 godina, bile to žrtve ili počinioci krivičnog djela, treba se čuvati dok policija ne otkrije imena. Identitet žrtava silovanja i drugih oblika seksualnog zlostavljanja i uznemiravanja se ne smije otkriti bez žrtvinog dopuštenja. Identitet preminulih žrtava se smije otkriti uz odobrenje uže porodice ili nakon formalne identifikacije.

36. Kada se može otkriti identitet maloljetne žrtve krivičnog djela?

U tretiranju djece i maloljetnika novinari/ke su dužni krajnje obazrivo postupati, poštujući dobre običaje i Konvenciju o pravima djeteta, polazeći od interesa djeteta.

Novinari/ke su dužni zaštititi identitet djeteta u postupcima u kojima je inače isključena javnost. Novinari/ke oprezno i s odgovornošću smiju identifikovati djecu mlađu od 15 godina u slučajevima kada su žrtve krivičnih djela.

Novinari/ke ne smiju ni pod kakvim okolnostima identifikovati djecu mlađu od 15 godina koja su umiješana u kriminalne slučajeve kao svjedoci ili optuženi.

37. Kakve su obaveze novinara/ke u službenom kontaktu s policijom?

Novinari/ke trebaju biti spremni da otkriju svoj identitet u službenom kontaktu s policijom.
Profesionalna kartica koja sadrži ime, fotografiju, kao i naziv, adresu, logo i službeni pečat medija je dovoljna da se utvrdi profesionalni identitet.

Novinari/ke imaju pravo da fotografišu, snimaju, prave bilješke, posmatraju, rade intervjue i/ili prave izvještaje a da pri tome ne moraju tražiti dozvolu od vlasti ili policije.

Policija može od novinara zahtijevati da otkrije samo svoju novinarsku karticu kada traži pristup mjestima ili događajima koji su otvoreni za novinare, ali zatvoreni za javnost. To praktično znači da novinari/ke mogu prilaziti mjestima zločina koja su legitimno i jasno ograđena ili obilježena kako bi obavili svoje profesionalne zadatke. Međutim, novinar/ka ili foto-reporter/ka ne smiju svojim profesionalnim djelovanjem ometati rad policije (ulaziti u prostor označen žutom trakom, rušiti dostojanstvo žrtve ili njene porodice....)

Policija se ne može miješati ili kazniti novinara/ku tokom obavljanja njihovih profesionalnih zadataka, niti im smije oduzimati opremu ili materijal osim ako nije riječ o sudskom nalogu ili naredbi. Materijali koji se konfiskuju pod Krivičnim zakonom ili koji mogu poslužiti u sudskom pocesu se mogu privremeno oduzeti i predati sudu na čuvanje.
(Širi pregled uputa policiji u radu sa novinarima i obaveze novinara u kontaktu s policijom nalaze se na web stranici www.bhnovinari.ba)

KAKO POSTUPATI SA ISPRAVKAMA

38. Kakve su obaveze medija nakon što dobiju ispravku?

Pravo na odgovor je regulisano članom 19. Kodeksa o emitovanju RTV programa, te Smjernicama u vezi prava na odgovor Regulatorne agencije za komunikacije BiH, kao i čl.5 Kodeksa za štampu BiH. (www.rak.ba ; www.vzs.ba)

Radio i televizijske stanice će omogućiti pravo na odgovor kada emitiraju program koji stavlja neku osobu u nepovoljnu poziciju, ili pod drugim okolnostima, ukoliko tako zahtijevaju principi pravednosti i nepristrasnosti.

„*Ukoliko je ikako moguće, na raspolaganje će biti stavljena mogućnost neposrednog odgovora u izdanju publikacije u kojem je objavljena optužba i/ili netačno navedene*

informacije, u dužini ne većoj od integralno objavljenog teksta", navodi se u Kodeksu za štampu BiH.

39. Da li su obavezni u cijelosti objaviti ispravku?

Ne. Ispravka/odgovor će biti ograničena na ispravljanje činjenica koje se dovode u pitanje. Ukoliko medijska kuća odbije da objavi odgovor, javno će navesti razloge takve odluke.
Odgovor neće biti popraćen protivodgovorom ili dodatnim komentarom stanice, pogotovo ako je riječ o informativno-političkim programima. Ovo ograničenje se ne odnosi na pripremu i emitovanje dodatnih informacija u vezi sa temom na koju se odgovor odnosi, s tim da te informacije ne smiju ugroziti samu svrhu emitovanog odgovora.

U printanim medijima, ukoliko je ispravka previše opširna, prelazi dužinu teksta na koji se odnosi ili nije u direktnoj vezi sa onim o čemu je medij izvještavao, urednik ima pravo odbiti objaviti tu ispravku ili je ima pravo skratiti prema vlastitoj procjeni.

40. Šta uraditi sa ispravkom koja se odnosi na izjave sagovornika u prilozima?

Sve slučajeve, kad je riječ o elektronskim medijima (radio i TV stanicama) Regulatorna agencija za komunikacije zasebno ocjenjuje, ali kao primjer možemo navesti da, ako je više osoba davalo odvojene izjave za prilog, nezadovoljna strana može tražiti ispravku, ali nije sigurno da bi bila prihvaćena, jer je riječ o praćenju jedne priče iz više uglova, tako da su suprotstavljena mišljenja očekivana.

Članom 7. Kodeksa za štampu BiH predviđeno je da pravo na odgovor može biti prošireno na relevantne osobe ukoliko publikacija, koja je u pitanju, procijeni da takav korak doprinosi tačnosti i nepristranosti izvještavanja (www.vzs.ba)

41. U kojem roku ispravka mora biti objavljen kad je riječ o elektronskim medijima?

Osoba ili organizacija koja traži pravo na demanti dužna je poslati odgovor u razumnom vremenu. Radio-televizijska stanica će odgovor objaviti u prvom narednom izdanju programa u kojem je emitovana informacija na koju se daje odgovor, a ukoliko to nije moguće, odgovor će biti objavljen u terminu u kojem je najvjerovatnije da će doseći istu publiku kojoj je bio namijenjen i program koji se demantuje. Za dnevne novine, rok za objavljivanje demantija je 7 dana od dana kada je ispravka upućena, a za periodične su to dva naredna izdanja, u zavisnosti od toga da li je u pitanju sedmična ili petnaestodnevna novina.

42. Nakon što se stranka (pojedinac ili pravno lice) obrati RAK-u i Vijeću za štampu BiH tražeći da reaguje u slučajevima za koje stranka smatra da je određeni medij povrijedio neki od kodeksa i pravila RAK-a, šta Agencija odnosno Vijeće mogu preduzeti?

Ukoliko ocijeni da je prigovor iz njene nadležnosti, Agencija ga prosljeđuje stanici na izjašnjenje uz zahtjev za dostavljanje snimaka spornog programa. Nakon analize spornog programa, ocjenjuje se da li postoje osnovi za dalje vođenje postupka - ukoliko ne, Agencija se obraća podnosiocu prigovora sa obavještenjem u kojem se ukratko navode razlozi takve odluke. Ukoliko smatra da postoje elementi za dalje vođenje postupka, stanici šalje dopis u kojem se navodi da je Agencija preliminarno zaključila da je došlo do povrede kodeksa, uz navođenje konkretnih odredbi, te se od stanice traži izjašnjenje na navode o mogućem kršenju. Nakon prijema odgovora, cijeli se slučaj ponovo ispituje - ukoliko se utvrdi kršenje, donosi se rješenje o sankciji, ukoliko ne, postupak se obustavlja zaključkom. O ishodu se obavještava i podnosilac prigovora.

Kad je riječ o printanim medijima, stranka se može obratiti Vijeću za štampu BiH, ali samo pod uslovom da je demanti, odnosno reakciju, uputila i mediju na koji se žali. Vijeće za štampu analizira svaki pojedini slučaj i utvrđuje da li je učinjena povreda Kodeksa za štampu. Ako utvrdi povrede Kodeksa, Vijeće za štampu donijeće odluku koju će učiniti javnom objavljivanjem na svom web-siteu, te će odluku o povredi uputiti mediju čiji je novinar izvršio povredu. Medij je obavezan objaviti ovu odluku, mada u slučaju neobjavljivanja ne postoje sankcije, osim što povrijeđena stranka može svoja prava tražiti u sudskom postupku.

43. Kakve su obaveze novinara/ke, odnosno odgovornog lica u mediju u slučajevima žalbe zbog povrede kodeksa i pravila Regulatorne agencije za komunikacije i koji su rokovi?

Novinar/ka nije odgovorno lice prema Agenciji i Vijeću za štampu BiH. Sva korespondencija u postupku se obavlja sa osobom koja je ovlaštena za zastupanje - to je najčešće direktor medija, mada ima slučajeva kada se druge osobe posebnim ovlaštenjem odrede kao zastupnici u slučajevima pred Agencijom.

44. Koje sankcije može izreći RAK?

Agencija je ovlaštena da primjenjuje izvršne mjere srazmjerno prekršajima i to su:

- usmena ili pismena upozorenja;
- inspekcijski pregled sredstava za koje je izdata dozvola;
- konkretan zahtjev za preduzimanje određene radnje ili obustavu, koji se mora ispoštovati u okviru zadatog roka;
- novčana kazna do 150.000 KM ovisno od težine prekršaja; u slučaju da se povrede ponove, izrečena novčana kazna ne smije biti veća od 300.000 KM;

- nalog za obustavu emitiranja ili pružanja javnih telekomunikacionih usluga na period ne duži od tri mjeseca;
- oduzimanje dozvole.

Na zahtjev Agencije, sve institucije za provođenje zakona u Bosni i Hercegovini pružaju pomoć u izvršenju odluka Agencije. (www.rak.ba)

45. Da li se sankcije izriču mediju ili novinaru/ki koji je prekršio/la kodekse ili pravila Agencije?

RAK uvijek sankcije izriče samo mediju, nikada novinarima/kama, niti urednicima/ama unutar medija.

46. U kojim situacijama RAK reaguje po službenoj dužnosti?

Pravilnik propisuje da "Agencija može pokrenuti postupak po službenoj dužnosti kada utvrdi ili sazna da, s obzirom na postojeće činjenično stanje, treba radi zaštite javnog interesa pokrenuti postupak". Dakle, RAK će pokrenuti postupak po službenoj dužnosti uvijek kada ima saznanja da je možda došlo do kršenja pravila.

Potrebno je posebno napomenuti da Agencija i po prijemu prigovora dalji postupak vodi po službenoj dužnosti, dakle u cilju zaštite javnog interesa, a ne pojedinačnog. Podnosilac prigovora može zahtijevati da bude tretiran kao stranka u postupku, u tom slučaju mora dostaviti dokaze o postojanju pravnog interesa.

Dosad je RAK u oblasti emitovanja imao zahtjeva, gdje su podnosioci prigovora smatrali da su negativnim izvještavanjem o njima stekli pravo da budu stranke u postupku, međutim, Agencija nije prihvatila takve zahtjeve jer principi nepristrasnosti, prema pravilima i nadležnosti Agencije, nemaju cilj zaštite pojedinca, nego zaštitu javnog interesa. Pojedinačni interesi u takvim slučajevima se mogu ostvarivati putem suda, podnošenjem tužbi za klevetu.

OSNOVNA RADNA PRAVA MEDIJSKIH UPOSLENIKA

47. Koja su osnovna radna prava novinara/ki i drugih uposlenika/ca u medijima?

U skladu sa zakonima o radu i kolektivnim ugovorima, osim prava na rad, redovnu platu, uplatu doprinosa za zdravstveno i penziono osiguranje, uposlenici/e u medijima imaju pravo na regres za godišnji odmor, pravo na naknadu za javni prevoz, pravo na dnevni, sedmični i godišnji odmor, pravo na slobodu sindikalnog organizovanja i kolektivno

pregovaranje i socijalni dijalog sa poslodavcem uz posredovanje izabranih predstavnika - sindikata, udruženja novinara, te pravo na štrajk i druge zakonom propisane oblike izražavanja radničkog nezadovoljstva.

48. Da li su ista prava novinara/ki i ostalih uposlenika/ca u privatnim i javnim medijima?

U skladu s međunarodnim konvencijama i domaćim zakonodavstvom, prava uposlenika/ca, neovisno od toga da li rade u privatnom ili javnom mediju, izjednačena su.

49. Koje međunarodne institucije i kojim aktima štite radno pravo u BiH?

Radno pravo u Bosni i Hercegovini štiti Međunarodna organizacija rada (*International Labour Organization*). Naša zemlja je prihvatila 14 međunarodnih konvencija koje su sastavni dio Ustava BiH, ustava entiteta, te zakona o radu. (www.fuzip.gov.ba/doc/zakoni/zakonoradufederacije.pdf, www.narodnaskupstinars.net/cir/zakoni/zakon.php)

50. Koja je radno-zakonodavna regulativa i koji zakoni u funkciji zaštite radno-pravnog statusa uposlenika/ce u printanim i elektronskim medijima u BiH?

Zakoni i akti koji regulišu zaštitu prava u BiH su:

- zakoni o radu sa ratificiranim međunarodnim konvencijama,
- opći kolektivni ugovori ili granski kolektivni ugovori,
- zakoni o vijeću uposlenika /savjetu zaposlenih RS-a,
- zakoni o štrajku,
- krivični zakoni,
- statut firme,
- pravilnik firme o radu, sa sistematizacijom.

Set zakona iz ove oblasti možete pronaći na www.bhnovinari.ba.

PRIMJENA UGOVORA U MEDIJIMA

51. Šta je ugovor o radu?

Ugovor o radu je pravni osnov za zasnivanje radnog odnosa. Zaključuje se u pisanoj formi i može biti zaključen na određeno ili neodređeno vrijeme. Ugovor o radu novinara/ke na određeno vrijeme ne može se zaključiti na period duži od dvije godine. Protokom roka od dvije godine ugovor na određeno vrijeme prerasta i smatra se

ugovorom na neodređeno vrijeme pod uslovom da kolektivnim ugovorom nije drugačije određeno.

Novinar/ka može da se obrati i nadležnoj inspekciji rada. Ugovor o radu na određeno vrijeme može se zaključiti u slučajevima:

- izvršavanje posla koji traje do 6 mjeseci,
- privremeno povećanje obima posla,
- zamjena odsutnog radnika do godinu dana,
- obavljanje posla čije je trajanje unaprijed određeno prirodom i vrstom posla.

Radni odnos zasnovan na osnovu ugovora o radu na određeno vrijeme prestaje istekom određenog roka ako se radnik i poslodavac drugačije ne sporazumiju.

52. Šta je ugovor o autorskom djelu?

Ugovorom o autorskom djelu medijski uposlenik/ca se obavezuje da će obaviti određeni posao, dok se poslodavac (naručilac posla) obavezuje da će platiti naknadu za obavljeni posao. Ugovorom se utvrđuje obim i kvalitet posla, a trajanje ugovora nije vremenski ograničeno.

Medijski uposlenici/ce treba da pažljivo pročitaju ugovor prije nego što ga potpišu kako ne bi prihvatili poslove pod uslovima koji nisu u skladu sa poštivanjem osnovnih prava uposlenika/ca i profesionalnih medijskih standarda.

53. Šta je ugovor o obavljanju privremenih i povremenih poslova?

Ovim ugovorom jasno se definiše koje poslove angažovani honorarni saradnik treba da obavlja u određenoj medijskoj kući, a ti poslovi ne mogu da traju duže od 60 dana u toku jedne godine. Ugovor se zaključuje na poslove koji nisu obuhvaćeni ugovorom o radu na određeno ili neodređeno vrijeme. Honorarni saradnik za svoj rad prima honorar čiju visinu određuje poslodavac. Poslovi koje obavljaju honorarni saradnici najčešće nisu obuhvaćeni pravilnikom o sistematizaciji radnih mjesta u medijskoj kući.

Prilikom potpisivanja ugovora o povremenim i privremenim poslovima medijski uposlenici treba da budu veoma pažljivi, budući da poslodavci često krše zakonom propisano vrijeme trajanja ovog ugovora, odnosno, ovakva vrsta ugovora postaje izgovor za izbjegavanje trajnog zapošljavanja medijskih uposlenika, posebno novinara/ki.

54. Šta je volonterski rad i šta je pripravnički status u medijima?

Zaposleni u medijima mogu da rade kao volonteri na određenim poslovima. Volonterski rad je dobrovoljan i obično besplatan rad, izuzev ako ga poslodavac drugačije ne definiše. Novinari mogu raditi i kao pripravnici. Pripravnik je onaj ko prvi put zasniva radni odnos u određenom zanimanju, za koje se školovao, radi stručnog osposobljavanja za

samostalan rad. Pripravnici potpisuju ugovor s poslodavcem na određeno vrijeme i u trajanju od godinu dana.

55. Može li se ugovor o radu sklopiti sa nepunim radnim vremenom?

Zaposlenik/ca može sklopiti ugovor o radu sa nepunim radnim vremenom, ali pritom može sklopiti više takvih ugovora kako bi na taj način ostvario puno radno vrijeme. Zaposlenik/ca sa nepunim radnim vremenom ostvaruje prava iz radnog odnosa jednako kao zaposlenici sa punim radnim vremenom, osim prava koja ovise o dužini radnog vremena (plaća, naknada i sl.).

56. Jesu li sva prava koja zakon garantuje zaposlenicima/ama jednaka za one u stalnom radnom odnosu i za one koji nemaju taj status?

Prava zaposlenika/ca u radnom odnosu na određeno vrijeme trebala bi biti ista kao prava stalno uposlenih. Zakoni ipak u nekim stvarima reduciraju prava onih koji nemaju stalni radni odnos. Naprimjer, neke kategorije uposlenika/ica (poput onih koji su primljeni u radni odnos na određeno vrijeme) koji nemaju taj status i po zakonu tokom štrajka mogu dobiti otkaz.

57. Može li i u kojim slučajevima poslodavac tražiti od zaposlenika/ica da radi duže nego što je predviđeno njegovim/njenim radnim vremenom?

U izvanrednim situacijama, kao što su elementarne nepogode, požari itd. ili zbog posebnog povećanja obima posla zaposlenik/ica je, na zahtjev poslodavca, dužan raditi prekovremeno i to najviše do deset sati nedjeljno. Ukoliko taj prekovremeni rad traje duže od tri sedmice neprekidno, ili više od deset sedmica tokom kalendarske godine, poslodavac je obavezan izvijestiti organ inspekciju rada. Trudnice, majke, odnosno usvojilac s djecom do tri godine i samohrani roditelj, odnosno usvojilac sa djetetom do 6 godina može raditi prekovremeno samo ako da pisanu izjavu o dobrovoljnom pristanku. Uposlenik/ica ne treba pristati na prekovremeni rad bez pisanog naloga poslodavca, bez obzira na situaciju i okolnosti.

58. Postoji li zakonski okvir za preraspodjelu radnog vremena?

Ako narav posla to zahtijeva, puno radno vrijeme može se preraspodijeliti tako da tokom jednog razdoblja traje duže, a tokom drugog razdoblja kraće od punog radnog vremena, s tim da prosječno radno vrijeme ne može biti duže od 52 sata sedmično, a za sezonske poslove najduže 60 sati sedmično. Treba reći kako se preraspoređeno radno vrijeme ne smatra prekovremenim radom. Ako je uvedena preraspodjela radnog vremena, prosječno radno vrijeme tokom kalendarske godine ili drugog perioda određenog kolektivnim ugovorom ne može biti duže od 40 sati sedmično.

59. Kako je zakonom regulisano pitanje prekovremenog rada?

U slučaju više sile (požar, potres, poplava) i iznenadnog povećanja obima posla, kao i u drugim sličnim slučajevima neophodne potrebe, zaposlenik, na zahtjev poslodavca, obavezan je da radi duže od punog radnog vremena (prekovremeni rad), a najviše do 10 sati sedmično.

Prekovremeni rad se plaća više nego rad ostvaren u redovnom radnom vremenu. Prekovremeni rad nedjeljom i državnim praznicima također se plaća više u odnosu na redovan rad.

Ako prekovremeni rad zaposlenika traje duže od tri sedmice neprekidno ili više od 10 sedmica u toku kalendarske godine, o prekovremenom radu poslodavac je dužan obavijestiti organ nadležan za poslove inspekcije rada.

60. Zašto je u kontekstu ispunjavanja prava uposlenika/ica na platu važna presuda Vrhovnog suda FBiH broj: Rev-794/04 od 06.09.2005.g. u ostvarivanju prava uposlenika/ice-novinara/ke?

Poslodavac **ne može izbjeći obaveze** iz Zakona o radu čl. 69 i čl. 111 u vezi sa **isplatom plata**, dodacima na platu i drugim primanjima zbog teške finansijske situacije.
U presudi Vrhovnog suda FBiH se navodi: "Kolektivni ugovori su neposredni izvori radnog prava u našem pravnom sustavu, kako to nedvojbeno proističe iz odredbe čl. 11 Zakona o radu i u odnosu na individualne ugovore o radu djeluju kao Zakon". To znači, poslodavac ne može samoinicijativno uskratiti nijedno pravo uposlenika/ice zbog bilo kojih okolnosti nastalih unutar firme. Ovo pravo, koje proističe iz presude Vrhovnog suda FBiH, imaju samo uposlenici/ice u Federaciji BiH.

PRAVA NA BOLOVANJU/PORODILJSKOM ODSUSTVU

61. Kakva prava ima uposlenik/ca u vrijeme bolovanja/porodiljskog odsustva?

Ova prava radnika regulisana su zakonima o radu i zakonima o zdravstvenom osiguranju (http://www.fuzip.gov.ba/doc/zakoni/zakon%20o%20radu%20federacija.pdf, http://www.svos.org.rs/pdfs/zakon_o_radu.pdf, http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/1997/zakoni/o%20zdr%20osig(bh).html, http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mirl/DJEL/Documents/Zakon%20o%20zdravstvenom%20osiguranju.pdf.

Za vrijeme trudnoće, poroda i njege djeteta žena ima pravo na porodiljski dopust od jedne godine neprekidno, a za blizance, treće i svako sljedeće dijete žena ima pravo na porodiljski dopust od 18 mjeseci neprekidno.

Otac djeteta, odnosno posvojitelj, može koristiti ova prava u slučaju smrti majke, ako majka napusti dijete, ili ako je iz opravdanih razloga spriječena koristiti to prava.

Prelaznim odredbama Zakona o zdravstvenom osiguranju (član 125. stav 4.) utvrđeno je da će se sredstva za naknadu plaće po osnovu porodiljskog odsustva osigurati u budžetu kantona i isplaćivati u visini i na način koji odredi zakonodavno tijelo kantona. Pravo na novčanu naknadu u vrijeme porodiljskog odsustva u Republici Srpskoj regulisano je Zakonom o radu i drugim pravnim aktima, koji predviđaju da porodilje imaju pravo na naknadu u visini prosječne plate u RS-u u tri protekla mjeseca.

62. Može li poslodavac otkazati ugovor o radu zbog trudnoće?

Poslodavac ne može odbiti zaposliti ženu zbog njene trudnoće, ili joj zbog tog stanja otkazati ugovor o radu . Žena za vrijeme trudnoće, odnosno dojenja djeteta, može biti raspoređena na druge poslove samo ako je to u interesu njenog zdravstvenog stanja, koje je utvrdio nadležni liječnik.

63. Šta treba da radi novinarka ako je dobila otkaz za vrijeme trudnoće ili porodiljskog odsustva?

Trudnoća žene ne smije biti razlog za otkaz i to je protuzakonit akt. Ukoliko poslodavac zbog trudnoće odbije da zaposli ženu, otkaže joj ugovor o radu ili joj onemogući da koristi porođajno odsustvo, počinio je prekršaj. Osoba koja je za vrijeme porodiljskog odsustva dobila otkaz, a da pri tome nije povrijedila nijednu od tačaka ugovora o radu, može se obratiti nadležnoj inspekciji rada, sindikatu ili podnijeti tužbu nadležnom sudu radi zaštite svojih prava.

NAJČEŠĆI PRIMJERI KRŠENJA RADNIH PRAVA U MEDIJIMA

64. Koji su najčešći primjeri kršenja radnih prava medijskih uposlenika u BiH?
Najčešći primjeri kršenja prava iz radno-pravnog odnosa su:

- rad na crno,
- neplaćeni prekovremeni rad,
- zloupotreba ugovora o radu na određeno vrijeme, te o privremenim-povremenim poslovima, autorskih ugovora, ugovora o djelu, volonterskih i pripravničkih ugovora, (http://www.fuzip.gov.ba/doc/zakoni/zakon%20o%20radu%20federacija.pdf, http://www.svos.org.rs/pdfs/zakon_o_radu.pdf, http://www.bhnovinari.ba/)

Ukoliko poslodavac ne provodi zakone iz radno-pravne oblasti i kolektivne ugovore i na bilo koji način krši prava iz rada novinara/ki, novinari/ke se za zaštitu svojih prava trebaju obratiti sindikatu i Liniji za pomoć novinarima, koji će angažovati institucije i organizacije za zaštitu prava.

65. Kako poslodavci generišu rad na crno i izbjegavanje zakonskih obaveza?

Poslodavci ne prijavljuju poreze i doprinose koje različitim fondovima treba da uplaćuju za uposlenike/ice i na taj način ostvaruju profit od neplaćenih doprinosa, a po osnovu zaključenih ugovora o djelu, privremenih i povremenih poslova, te ugovora o radu na određeno vrijeme plaćaju znatno manje poreze.

U medijskoj zajednici Bosne i Hercegovine postala je gotovo praksa da poslodavci, posebno vlasnici privatnih medija, prijavljuju uposlenike/ce na prosječna ili minimalna lična primanja, a ostatak plate isplaćuju kao keš ili u bonovima koji se mogu koristiti u različitim marketima, prodavnicama... Na tako umanjene lične dohotke poslodavci uplaćuju zakonom propisane poreze i doprinose, čime trajno oštećuju uposlenike/ce, a sebi pribavljaju meterijalnu korist.

Preporuka Linije za pomoć novinarima, sindikata i organizacija za zaštitu ljudskih prava je da medijski uposlenici/uposlenice ne bi trebalo da pristanu na takvu vrstu ucjena poslodavca, te odmah izvijeste inspekciju/inspektorat rada i medijske organizacije za zaštitu radnih prava.

66. Kako smanjiti rad na crno?

Uposlenici i sindikat moraju insistirati na zaključivanju ugovora o radu. Ako to poslodavac ne želi, uposlenik ne bi trebalo da pristaje na takav način angažmana, te s tim u vezi i uposlenici i sindikat mogu podnijeti prijavu nadležnom organu za inspekciju rada.

Saradnja sa inspekcijom rada i poreskom upravom mora biti trajna obaveza sindikata, a prijave ovim institucijama mogu biti pojedinačne i kolektivne. Nadležnost poreske uprave odnosi se na kontrolu plaćanja doprinosa.

67. Kako se zaštititi od eksploatacije na radnom mjestu?

Eksploatacija uposlenika/ica najčešće nastaje zbog nezakonitog ponašanja poslodavaca/menadžmenta. Prilikom zaključivanja ugovora uposlenik/ca treba da pažljivo prouči sadržaj ugovora, izvrši konsultacije, te nakon toga pristupi potpisivanju.

Uposlenik/ca se može zaštititi dobrim poznavanjem internih pravnih akata, odnosno pravilnika o radu. Uposlenik/ca ima pravo i obavezu da se upozna sa sadržajem

pravilnika o radu, a poslodavac/menadžment je obavezan da mu to omogući (javnim oglašavanjem – na oglasnoj ploči ili web-siteu, dostupnošću u pravnoj službi...).

Samo dosljednom primjenom svih zakona iz radno-pravne oblasti i kolektivnih ugovora uposlenici/ce mogu zaštititi svoj radno-pravni status. A primjena zakona je primarna obaveza i odgovornost kontrolnih organa, odnosno inspekcija rada.

NAČINI OSTVARIVANJA PRAVA IZ RADNO-PRAVNOG ODNOSA

68. Kad medijski uposlenik/ca može da traži zaštitu radnih prava?

U svim slučajevima narušavanja prava iz radnog odnosa (otkaz ugovora o radu, raspoređivanje na druga radna mjesta, izricanje disciplinskih mjera…) uposlenik/ca može podnijeti zahtjev poslodavcu/menadžmentu da mu/joj obezbijedi ostvarivanje tog prava i o svom zahtjevu obavijestiti upravno tijelo (upravni, nadzorni odbor…), te nadležnu inspekciju rada, kao i nadležni sud.

Novinar/ka, te ostali uposlenici/e u medijima mogu se obratiti i inspekciji rada.

U slučaju donošenja odluke o otkazu ugovora o radu, inspekcija rada može samo novčano kazniti poslodavca ukoliko nije postupao sukladno zakonu, ali je njen nalaz jako koristan na sudu, jer se konstatuju sve nepravilnosti, i to od nadležne i kompetentne službe. Kada je riječ o drugim povredama prava iz radnog odnosa, inspekcija može preduzimati druge upravne mjere – upozorenje, rješenje o otklanjanju nedostataka...

69. Pod kojim uslovima uposlenici/e u medijima mogu organizovati štrajk?

Zakonima o štrajku se određuje pravo zaposlenika/ica na štrajk, pravo sindikata da pozove na štrajk, pravo poslodavca da isključi zaposlenika/icu sa rada i druga pitanja u vezi sa štrajkom.

Sindikat može sukladno ovom zakonu donijeti i svoja pravila o štrajku, kojima će preciznije regulisati pitanja koja nisu regulisana zakonom. Zakoni o organizovanju štrajka, kao i Pravila su identični na cijeloj teritoriji BiH po pitanju organizovanja štrajka.

Štrajk se može organizovati ako postoje konkretni zahtjevi i rokovi za njihovo ispunjenje. Potrebno je odrediti tačno vrijeme i mjesto održavanja štrajka, te izabrati štrajkački odbor, koji je istovremeno i pregovarački tim sa poslodavcem (menadžmentom). Obavezno je odrediti načine za obavljanje minimuma procesa rada, jer mediji spadaju u djelatnosti od posebnog društvenog interesa.

70. Kad medijski uposlenik/ca može da traži zaštitu radnih prava?

U svim slučajevima narušavanja prava iz radnog odnosa (otkaz ugovora o radu, raspoređivanje na druga radna mjesta, izricanje disciplinskih mjera…) uposlenik/ca može podnijeti zahtjev poslodavcu/menadžmentu da mu/joj obezbijedi ostvarivanje tog prava i o svom zahtjevu obavijestiti upravno tijelo (upravni, nadzorni odbor...), te nadležnu inspekciju rada, kao i nadležni sud.

Novinar/ka, te ostali uposlenici/e u medijima mogu se obratiti i inspekciji rada.

U slučaju donošenja odluke o otkazu ugovora o radu, inspekcija rada može samo novčano kazniti poslodavca ukoliko nije postupao sukladno zakonu, ali je njen nalaz jako koristan na sudu, jer se konstatuju sve nepravilnosti, i to od nadležne i kompetentne službe. Kada je riječ o drugim povredama prava iz radnog odnosa, inspekcija može preduzimati druge upravne mjere – upozorenje, rješenje o otklanjanju nedostataka...

71. Šta novinari/ke i drugi uposlenici/e u medijima treba da preduzmu u slučaju kršenja bilo kojeg prava iz radnog odnosa?

Treba da obavijeste sindikalnu organizaciju i Liniju za pomoć novinarima. Osim toga, uposlenik treba da se obrati i vijeću/savjetu uposlenika. Novinar se, također, može i treba da obrati ombudsmanu, ali i nevladinim organizacijama (udrugama) koje se bave zaštitom radnih i općenito ljudskih prava, kao što je Helsinški komitet za zaštitu ljudskih prava, NVO „Vaša prava“ itd.

Dobar primjer zakonite borbe za zaštitu radnih prava jeste slučaj uposlenika na radiju ”Herceg-Bosna” iz Mostara, koji su dobili otkaz ugovora o radu. Oštećeni radnici su se obratili Udruženju BH novinari i Sindikatu grafičkih i medijskih radnika koji su angažovali advokata, a on je pokrenuo sudski postupak zaštite radnih prava. U roku od mjesec, uposlenici su na osnovu mjere osiguranja (tzv. privremena mjera povratka na posao do okončanja sudskog postupka), koju je donio sud, mogli da se vrate na posao. Udruženje novinara i sindikat (BH novinari i Sindikat grafičara i medijskih radnika FBiH) obavijestili su Helsinški komitet za ljudska prava u BiH, ombudsmane, nadležno ministarstvo rada, te inspekciju rada. Protiv odgovornog lica podignuta je prekršajna i krivična prijava (čl.211 Krivičnog zakona FBiH).

72. Kad novinar/ka može tražiti zaštitu prava od inspekcije rada?

Nezavisno od postupka za zaštitu prava koji je pokrenuo kod poslodavca, nadležnog suda ili pred arbitražom, novinar/ka može tražiti zaštitu prava od nadležnog organa za inspekciju rada.

Novinar/ka se može obratiti inspekciji rada radi zaštite prava u roku od tri mjeseca od dana saznanja za učinjenu povredu, a najdalje u roku od 6 mjeseci od dana učinjene povrede u Republici Srpskoj, a kad je riječ o Federaciji BiH, rok za zaštitu prava je godinu od dana dostavljanja odluke kojom je povrijeđeno pravo zaposlenika, odnosno dana saznanja za povredu prava iz radnog odnosa.

Prijavu inspekciji rada mogu podnijeti u ime uposlenika/ce i Linija za pomoć novinarima i sindikat.

73. Kad medijski uposlenik/ca može da pokrene radni spor?

Ako smatra da mu je poslodavac povrijedio pravo iz radnog odnosa, osim obraćanja sindikatu i pomenutim nevladinim organizacijama, novinar može da podnese tužbu nadležnom sudu. Tužba se podnosi radi zaštite individualnog prava, povrijeđenog pojedinačnim aktom ili faktičkim ponašanjem.

74. Da li je sud jedini način u ostvarivanju radno-pravnog statusa?

Da. Nakon mjera udruženja i sindikata, te nadzora inspekcije rada, čije su nadležnosti ograničene, pokretanje radno-pravnog spora sudskim putem nužno je, mada skupo i mukotrpno rješenje. Ista praksa primjenjuje se i u drugim evropskim zemljama, ali su, za razliku od BiH, u zemljama Evropske unije kazne za poslodavce tako rigorozne da će on učiniti sve da do sudskog postupka ne dođe.

75. Kako novinar/ka arbitražom može riješiti sporna pitanja sa poslodavcem?

Kolektivnim ugovorom i pravilnikom o radu može se predvidjeti postupak sporazumnog rješavanja spornih pitanja između novinara/ke i poslodavca. Sporno pitanje mogu da iznesu pred arbitražu, a odluka arbitraže je konačna i obavezujuća. Sastav arbitraže i postupak pred arbitražom određuju se kolektivnim ugovorom i pravilnikom o radu.

76. Kako se mogu riješiti kolektivni radni sporovi?

Sindikat treba da uputi zahtjev poslodavcu za mirnim rješavanjem nastalog spora, te imenuje pregovarački tim koji će kroz pregovore sa poslodavcem izbjeći materijalne troškove skupih sudskih postupaka, kazne inspekcijskih organa, te individualnu ili kolektivnu štetu.

OTKAZ UGOVORA O RADU

77. Kada poslodavac može da otkaže ugovor o radu?

Poslodavac može otkazati ugovor o radu:
- ako novinar/ka ili drugi medijski uposlenik/ica izvrši težu povredu radne obaveze,
- ako se iz ekonomskih, organizacionih i tehnoloških razloga ukaže potreba za prestankom rada novinara/ke,
- ako novinar/ka, s obzirom na svoje stručne i radne sposobnosti, ne može uspješno izvršavati radne obaveze iz ugovora o radu.

78. Koliko traje otkazni rok?

Otkazni rok u Federaciji BiH ne može biti kraći od 7 dana u slučaju da zaposlenik/ca otkazuje ugovor o radu, ni kraći od 14 dana u slučaju da poslodavac otkazuje ugovor o radu.

Otkazni rok u Republici Srpskoj ne može biti kraći od 15 dana kada zaposlenik/ica otkazuje ugovor o radu.

Ukoliko poslodavac otkazuje ugovor o radu, rok za otkaz je tri mjeseca od dana saznanja za činjenice koje su osnov za davanje otkaza, odnosno u roku od šest mjeseci od dana nastupanja činjenica koje su osnov za davanje otkaza. Poslodavac je dužan da prije otkaza ugovora zaposlenog upozori da postoje razlozi za otkaz ugovora, te da mu da mogućnost da se o tome izjasni.

79. Kada poslodavac može pristupiti proglašavanju tehnološkog viška zaposlenika/ica i raskidu ugovora o radu?

Poslodavac koji zapošljava više od 15 zaposlenika/ica, a koji u periodu od šest mjeseci ima namjeru da iz ekonomskih, tehničkih ili organizacijskih razloga otkaže ugovor o radu najmanje petorici zaposlenika/ica, dužan je izraditi program zbrinjavanja viška zaposlenika/ica.

Poslodavac može pristupiti proglašavanju tehnološkog viška kada izradi program zbrinjavanja tehnološkog viška, koji sadrži:
- razlog nastanka viška uposlenika;
- broj i kategorija uposlenika koji se javljaju kao višak;
- mogućnost promjene tehnologije i organizacije rada;
- mogućnost zapošljavanja uposlenika na druge poslove;
- mogućnost zapošljavanja kod drugog poslodavca;
- mogućnost prekvalifikacije i dokvalifikacije;
- mogućnost skraćivanja radnog vremena.

80. Ima li novinar/ka pravo na otpremninu prilikom raskida ugovor o radu? Ako ima, u kojim slučajevima, odnosno, nakon koliko radnog staža/vremena provedenog u mediju /preduzeću?

Zaposlenik/ica koji je sa poslodavcem zaključio ugovor o radu na neodređeno vrijeme, a kojem poslodavac otkazuje ugovor o radu nakon najmanje dvije godine neprekidnog rada, osim ako se ugovor otkazuje zbog kršenja obaveze iz radnog odnosa ili zbog neispunjavanja obaveza iz ugovora o radu, ima pravo na otpremninu u iznosu koji se određuje u zavisnosti od dužine prethodnog neprekidnog trajanja radnog odnosa s tim poslodavcem. Otpremnina se utvrđuje u skladu s kolektivnim ugovorom i pravilnikom o radu, s tim da se ne može utvrditi u iznosu manjem od jedne trećine prosječne mjesečne plaće isplaćene zaposleniku/ici u posljednja tri mjeseca prije prestanka ugovora o radu, za svaku navršenu godinu rada kod tog poslodavca.

81. Kada je poslodavac prilikom otkaza obavezan izraditi program zbrinjavanja viška uposlenih?

U Federaciji BiH poslodavac koji zapošljava više od 15 osoba i kani dati otkaze najmanje petorici uposlenika/ica dužan je izraditi program zbrinjavanja viška uposlenih.

U Republici Srpskoj poslodavac je obavezan da izradi program zbrinjavanja viška radnika kada otpušta 10% ili više radnika.

Taj program mora sadržavati i mogućnost zapošljavanja na drugim poslovima, prekvalifikacije, zaposlenja kod drugog poslodavca, te mogućnost skraćivanja radnog vremena.

82. Koja su prava uposlenika/ica na osnovu pravilnika i zakona o radu u slučajevima disciplinske odgovornosti?

Ako poslodavac otkazuje ugovor o radu zbog ponašanja ili rada zaposlenika/ice, obavezan je omogućiti zaposleniku/ici da iznese svoju odbranu, osim ako postoje okolnosti zbog kojih to nije opravdano očekivati.

83. Šta je sporazumni raskid ugovora o radu i da li novinar/ka na to treba pristati?

Sporazumni raskid ugovora o radu novinar/ka potpisuje slobodnom voljom, dobrovoljno, ukoliko procijeni da je taj ugovor za njega/nju povoljan. Najčešće novinari/ke potpisuju sporazumni raskid ugovora o radu kada napuštaju određenu medijsku kuću i prelaze u drugu medijsku kuću ili ustanovu.

PRIMJERI KRŠENJA ZAKONA I DRUGIH PRAVA UPOSLENIKA/CA U MEDIJIMA

84. Da li u ovoj branši ima kršenja zakona i kolektivnog ugovora za prekovremeni i noćni rad?

Da. Naprimjer, odlukom poslodavca se utvrđuje noćni rad od 24 do 6 sati, iako zakon o radu jasno precizira noćni rad od 22 do 6 sati, čime poslodavac želi da izbjegne plaćanje dva sata noćnog rada i uvećanje po Kolektivnom ugovoru u FBiH 30% od bruto satnice, kao i uvećanje na prekovremeni rad od 50% na bruto satnice. Prekovremeni i noćni rad regulisani su Zakonom o radu, i u RS-u i jedan i drugi rad se plaća 30% na platu.

85. Može li poslodavac zbog svojih ili nekih drugih potraživanja uposleniku/ci uskratiti plaću?

Poslodavac ne može bez suglasnosti uposlenika/ce svoja potraživanja prema njemu/njoj naplatiti uskraćivanjem isplate plaće ili nekog njenog dijela.
Najviše polovica plaće ili naknade plaće uposlenika/ce može se prisilno izdvojiti radi obaveza zakonskog izdržavanja (alimentacija), a za ostale obaveze može se izdvojiti jedna trećina plaće zaposlenika/ce.

86. Šta je mobing i na koji način se najčešće manifestuje u medijskim kućama?

Mobing je specifičan oblik ponašanja na radnom mjestu, kojim jedno ili više lica sistematski, u dužem vremenskom periodu, psihički zlostavlja ili ponižava drugo lice s ciljem ugrožavanja njegovog ugleda, časti, ljudskog dostojanstva i integriteta.

Mobing je definisan *Zakonom o zabrani diskriminacije BiH*, član 5. „Uznemiravanjem se smatra situacija u kojoj dođe do neželjenog ponašanja na nekom osnovu iz člana 1. stav 1. ovog Zakona, kojim se osoba ili grupa osoba psihički uznemirava, ponižava, s ciljem ugrožavanja ugleda, časti, ljudskog dostojanstva i integriteta, čime im se nanosi šteta i stvara zastrašujuća neprijateljska, ponižavajuća, prijeteća ili slična situacija“.

U praksi, veoma je teško dokazati mobing jer poslodavci na različite načine uznemiravaju i ponižavaju zaposlene. Samo neki od oblika su promjene ugovora o radu, premještaj s jednog na drugo radno mjesto pod izgovorom da je radnik/ca potreban/na na drugom radnom mjestu radi boljeg procesa rada, uskraćivanjem prava na rad, te profesionalnom degradacijom, koja može biti urađena i bez promjene ugovora i promjene visine plate.

Radnici koji smatraju da su žrtve mobinga svoj slučaj treba da prijave inspekciji rada (samo u Republici Srpskoj), sindikalnoj organizaciji, udruženjima novinara ili Liniji za pomoć novinarima BiH. Također, mogu da pokrenu i sudski spor.

87. Šta medijski uposlenik/ca može preduzeti u slučaju mobinga?

Centralna institucija nadležna za zaštitu od diskriminacije je Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine.

Ombudsman prima pojedinačne i grupne žalbe u vezi s diskriminacijom, licima koja su podnijela žalbu zbog diskriminacije daje potrebna obavještenja o njihovim pravima i obavezama, te mogućnostima sudske i druge zaštite, predlaže pokretanje postupka medijacije u skladu s odredbama Zakona o medijaciji, te ima pravo da pokreće i učestvuje u postupku za zaštitu od diskriminacije za prekršaje propisane Zakonom.

Ombudsmani u skladu sa Zakonom sarađuju sa organizacijama civilnog društva u slučajevima diskriminacije, uključujući i mobing. Neovisno od toga, medijski uposlenik/ca može informisati svoju sindikalnu organizaciju, Liniju za pomoć novinarima, Helsinški komitet za ljudska prava u BiH, te pokrenuti sudski postupak ukoliko smatra da postoji pravni osnov iz Zakona o zabrani diskriminacije BiH. (www.ombudsmen.gov.ba/materijali/Zakonozabrani%20diskriminacijeSlGlasnikBiHbroj2059-09.pdf)

ULOGA VIJEĆA/SAVJETA UPOSLENIKA

88. Koja je razlika između sindikata i vijeća/savjeta uposlenika?

Sindikati mogu organizirati štrajk, a vijeće/savjet uposlenika ne, ali i vijeće/savjet uposlenika ima neke kompetencije koje sindikat nema, naprimjer, može zatražiti finansijski izvještaj od poslovodstva i mora ga dobiti makar u usmenom obliku.

Vijeća uposlenika (u Federaciji BiH) i savjeti uposlenika (u Republici Srpskoj) su formirani u skladu sa zakonom, ali funkcionisanje ovih oblika organizovanja i djelovanja uposlenika nije na zadovoljavajućem nivou. Vijeća uposlenika na području Federacije BiH su aktivnija i snažnije djeluju na zaštiti prava uposlenika/ca nego što je to slučaj u Republici Srpskoj.

89. Kada je poslodavac obavezan konsultovati vijeće/savjet uposlenika?

Poslodavac je obavezan da o pitanjima koja su od interesa za ekonomski i socijalni položaj uposlenika informiše vijeće uposlenika, konsultuje i pribavlja prethodnu saglasnost vijeća uposlenika. Prije donošenja odluke značajne za prava i interese uposlenika poslodavac se obavezno konsultuje sa vijećem uposlenika o namjeravanoj odluci (Zakon o vijeću uposlenika Federacije BiH), a naročito kada se radi o:

- donošenju pravilnika o radu,

- namjeri poslodavca da zbog ekonomskih, tehničkih ili organizacijskih razloga otkaže ugovor o radu za više od 10% uposlenika, ali najmanje petorici,
- planu zapošljavanja, premještaju i otkazu;
- mjerama u vezi sa zaštitom zdravlja i zaštitom na radu, značajnim promjenama ili uvođenjem nove tehnologije, planom godišnjih odmora;
- rasporedu radnog vremena;
- noćnom radu;
- naknadama za izume i tehnička unapređenja;
- drugim odlukama za koje je kolektivnim ugovorom predviđeno konsultiranje vijeća/savjeta uposlenika u njihovom donošenju.

Podaci o namjeravanoj odluci dostavljaju se vijeću/savjetu uposlenika najmanje 30 dana prije donošenja odluke.

Vijeće/savjet uposlenika u roku od sedam dana od dana dostavljanja podataka o namjeravanoj odluci dostavlja primjedbe i prijedloge kako bi rezultati konsultacija mogli uticati na donošenje namjeravane odluke.

Odluka poslodavca donesena suprotno odredbama federalnog Zakona o obavezi konsultiranja s vijećem/savjetom uposlenika ništavna je.

Ukoliko suprotno postupi, nadležna inspekcija rada može kazniti poslodavca novčanom kazno od 1.000,00 KM do 7.000 KM za prekršaj.

90. Da li su svi uposlenici/e u mediju istovremeno i članovi vijeća/savjeta uposlenika?

Ne, nisu i ne moraju biti svi članovi, jer vijeće uposlenika se formira sa najmanje deset posto od ukupnog broja uposlenih, a sastoji se od predstavnika uposlenika, predstavnika poslodavaca i arbitra kojeg biraju obje strane.

91. Zašto je vijeće uposlenika vrijedna zaštita od poslodavca?

Vijeće uposlenika je tamo gdje sindikat nije ni organizovan jedina zaštita radnika, primjerice u malim redakcijama. Poslodavac, recimo, bez saglasnosti vijeća uposlenika ne može dati otkaz članu vijeća uposlenika, zaposleniku kod kojega je promijenjena radna sposobnost, zaposleniku/ici koji je stariji od 55 godina i ženi starijoj od 50 godina.

Poslodavac/menadžment je dužan osigurati vijeću/savjetu uposlenika potreban prostor, administrativne i tehničke uvjete za rad, što se pobliže uređuje sporazumom između poslodavca i vijeća/savjeta uposlenika.

92. Što je potrebno da znate iz krivičnih zakona u vezi sa zaštitom radno-pravnog odnosa?

U skladu s Krivičnim zakonom RS-a, službeno ili odgovorno lice koje svjesno ne postupi po pravnosnažnoj sudskoj odluci kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine. Krivičnim zakonom Federacije predviđena je samo zatvorska kazna od 3 mjeseca do 3 godine.

ORGANIZACIJE I INSTITUCIJE ZA ZAŠTITU MEDIJSKIH UPOSLENIKA/CA

93. Kada i kako se novinari/ke mogu sindikalno organizovati i šta mogu očekivati od sindikata?

Potrebno je da tri zaposlenika – novinara/ke u redakciji pokrenu inicijativu, obrate se *kancelariji (uredu) sindikalnog povjerenika ili šefa sindikalnog centra* i posao formiranja sindikalne organizacije će formalno-pravno biti završen za deset dana. Značajno je napomenuti da je sindikat dobrovoljna interesna organizacija i da zakon dozvoljava individualno učlanjivanje u sindikat kao i kolektivno- sindikalne organizacije.

Uposlenik/uposlenica, pod uslovom da je njen član/ica, može od sindikalne organizacije tražiti zaštitu i unapređenje svih prava iz rada i po osnovu rada garantovanih zakonima iz radno-pravne oblasti i kolektivnim ugovorima, pravne savjete i pravnu zaštitu.

94. Zašto je važno da novinari/ke budu članovi sindikata u svom mediju ili medijskog granskog sindikata na nivou entiteta/države?

Prava iz radno-pravnog odnosa bolje su zaštićena u medijima gdje djeluje sindikat. Neophodno je da se sindikalne organizacije formiraju u svim medijima uprkos pritiscima pojedinih poslodavaca, posebno u privatnim firmama. U tome su pomoć dužni pružiti granski sindikati medija i grafičkih radnika u Republici Srpskoj i Federaciji BiH.

95. Kakva su prava medijskog uposlenika/ce ako nije član sindikata?

Prava iz rada i po osnovu rada ista su za sve novinare/ke kao za ostale zaposlene u RS-u i tu nema nikakve diskriminacije. Novinari/ke koji su sindikalno organizovani u startu su u prednosti u odnosu na one koji to nisu, zato što imaju sindikat kome je primarna zadaća da kroz dijalog sa poslodavcem štiti i unapređuje njihova prava iz rada, kroz striktnu implementaciju svih zakona i kolektivnih ugovora, koji garantuju ta prava.

96. Kakva je obaveza granskih sindikata medija i medijskih uposlenika/ca u zaštiti njihovih prava?

Zadatak granskih sindikata je da zaštite uposlenika/cu u pogledu radnog vremena, ostvarivanja prava na osnovu prekovremenog i noćnog rada, bolovanja, godišnjeg odmora, toplog obroka, drugih naknada i prava.

97. Kakve su nadležnosti Linije za pomoć novinarima i Udruženja BH novinari?

U skladu sa svojim aktima, Udruženje/udruga BH novinari ima obavezu zaštite prava na slobodu izražavanja i drugih prava novinara svojih članova: studenata žurnalistike (u oblasti novinarskog djelovanja), profesionalnih novinara i ostalih uposlenika u medijima, te medijskih stručnjaka/stručnjakinja.

U okviru udruženja djeluje posebni servis za zaštitu prava na slobodu izražavanja i prava novinara općenito – Linija za pomoć novinarima. Linija ima formiran Tim za stručnu i pravnu pomoć novinarima koji pruža besplatne pravne i druge savjete novinarima i medijskim uposlenicima/ uposlenicama.

Članovi Udruženja BH novinari mogu koristiti besplatno i paket usluga koje nudi ovo udruženje: reagiranje u slučajevima napada na novinare i kršenja prava na slobodu izražavanja, dodjela sredstava iz Fonda solidarnosti BHN, međunarodna press-kartica, pravna i stručna pomoć Linije za pomoć novinarima, profesionalna edukacija i usavršavanje, zastupanje i lobiranje pred domaćim i međunaronom institucijama i organizacijama nadležnim za oblast slobode izražavanja i djelovanja medija, popusti na prevoz autobusima i vozovima...).

Udruženje BH novinari i Linija za pomoć novinarima pružaju pravnu i drugu pomoć i onima koji nisu članovi ovog udruženja, posebno u situacijama napada na novinare, kršenja radnih i drugih prava medijskih uposlenika, vođenja sudskih procesa protiv novinara, podizanja tužbi za klevetu od strane javnih radnika, itd... (http://www.bhnovinari.ba/linija)

Udruženje BH novinari je član različitih međunarodnih asocijacija, kao što je Međunarodna federacija novinara (International Federation of Journalists – IFJ/ www.ifj.org). Osim u redovnim godišnjim izvještajima, Udruženje BH novinari u okviru usluge *Sistem ranog upozoravanja i prevencije,* koja je pokrenuta 1.decembra 2010. godine, redovito će izvještavati relevantne međunarodne organizacije o kršenjima prava novinara i medijskih uposlenika u BiH i tražiti njihovu intervenciju. Osim IFJ-a, tu su i „Reporteri bez granica“, „Article 19“ i „Fredoom Forum“(http://en.rsf.org/, http://www.freedomforum.org/, http://www.article19.org).

98. Kakva je uloga Agencije za mirno rješavanje radnih sporova?

U Republici Srpskoj je od juna 2010. godine počela sa radom Agencija za mirno rješevanje radnih sporova, koja je formirana na inicijativu Saveza sindikata RS-a, a osnovala su je tri ključna socijalna partnera - Savez sindikata RS-a, Unija udruženja poslodavaca i Vlada RS-a.

Agencija je putem javnog konkursa izabrala 20 miritelja i 20 arbitara, čiji je zadatak da individualne i kolektivne radne sporove rješevaju brzo, pravedno i nepristrasno, sporazumom, konsenzusom radnika novinara i poslodavaca, što je u njihovom primarnom obostranom interesu, kako bi se rasteretili sudovi i smanjilo vrijeme čekanja i na najmanju moguću mjeru smanjili troškovi vođenja postupka.

99. Kakvu ulogu u ostvarivanju prava iz radnog odnosa obnaša Helsinški komitet za ljudska prava Bosne i Hercegovine?

Helsinški komitet za ljudska prava prima žalbe o ugrožavanju prava iz radnog odnosa, pregovara sa narušiocem prava kako bi vansudskim putem otklonio nastali problem. Helsinški komitet ima pravo vršiti monitoring sudskih postupaka u sporovima iz radno-pravnih odnosa.

100. Koje su nadležnosti ombudsmana u zaštiti ustavnih prava, ali i radno-pravnog statusa uposlenika/ica?

Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH razmatra predmete koji se odnose na slabo funkcionisanje ili na povredu ljudskih prava, uključujući prava iz radnog odnosa, počinjenu od strane bilo kojeg organa Bosne i Hercegovine, njenih entiteta i Brčko Distrikta.

Predmeti se formiraju na osnovu pojedinačnih žalbi pravnih ili fizičkih lica i po službenoj dužnosti. .

Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava BiH, ukoliko utvrdi povredu prava, izdaje preporuke nadležnim organima da poduzmu mjere kako bi se ispravile povrede.

Institucija savjetuje građane kako da iskoriste najpogodnija pravna sredstva ili ih upućuje na odgovarajuće institucije. (www.ombudsmen.gov.ba)

PRIRUČNIK ZA NOVINARE I MEDIJSKE UPOSLENIKE

„100 prvih pitanja
o pravima medijskih uposlenika u BiH“

Autor priručnika: Duška Jurišić

Saradnici: Pejka Medić, Ivica Šimunović, Mehmed Halilović,
Amer Toskić i Sekul Popović

Za izdavača: Borka Rudić

Izdavač: Udruženje/udruga BH novinari

Tiraž: 5.000

Priručnik je štampan u okviru MEDIA MANIFEST projekta, u kojem su partneri BH novinari i Media centar Sarajevo.

Ovaj primjerak je besplatan.

MEDIJAMANIFEST

SLOBODA I ODGOVORNOST MEDIJA